

RURALNA DEPOPULACIJA U HRVATSKOJ - UČINCI NA SEKTOR TRGOVINE

Mustać, Nikol

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:149120>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij

Poslovna ekonomija-smjer Trgovina i međunarodno poslovanje

**RURALNA DEPOPULACIJA U HRVATSKOJ-UČINCI NA
SEKTOR TRGOVINE**

Diplomski rad

Nikol Mustać

Zagreb, rujan 2020.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij

Poslovna ekonomija-smjer Trgovina i međunarodno poslovanje

**RURALNA DEPOPULACIJA U HRVATSKOJ-UČINCI NA
SEKTOR TRGOVINE**

**RURAL DEPOPULATION IN CROATIA-EFFECTS ON THE
TRADE SECTOR**

Diplomski rad

Student: Nikol Mustać

JMBAG studenta: 0067528605

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Ivan Čipin

Zagreb, rujan2020.

Ime i prezime studenta/ice

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je _____

(vrsta rada)

isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student/ica:

U Zagrebu, _____

(potpis)

Sažetak i ključne riječi

Znatnija ruralna depopulacija u Hrvatskoj počela je u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, a još više se intenzivirala početkom 1990-ih kao, međuostalim, direktna posljedica ratne agresije. Mnogi ljudi, posebice mlađe stanovništvo, migrirali su u gradove tražeći bolje mogućnosti zapošljavanja, bolju socijalnu infrastrukturu te veće plaće i životni standard nego na selu. Tijekom vremena, egzodus u urbane centre zajedno s negativnim prirodnim prirastom doveo je do nezaustavljive dinamike pada broja stanovnika na brojnim ruralnim područjima u Hrvatskoj, gdje ostaje živjeti uglavnom starije stanovništvo. Udio starijeg stanovništva u ruralnim krajevima raste zbog sve dužeg očekivanog životnog vijeka i niskog nataliteta, ali i iseljavanja mladih. Migracija iz ruralnih krajeva najčešće je izazvana ekonomskim čimbenicima, kao što je nezaposlenost, gdje slaba razvijenost ruralnih krajeva dovodi do manjka poslova u istima. Nadalje, sve veća zaposlenost žena dovodi do veće potrebe za socijalnom infrastrukturom poput jaslica i dječjih vrtića, što je uvelike lakše pronaći u gradu nego na selu. Jedan od čimbenika je i pad interesa mladih za rad u poljoprivredi te sve manja potreba za radnicima u istoj obzirom da su strojevi i mehanizacija smanjili potrebu za brojnom radnom snagom u poljoprivredi. Dodatno, akulturacija kao i sukob generacija dovode do promijenjene slike mentaliteta i privlačnosti života u ruralnim krajevima.

Predmet istraživanja ovog rada je ruralna depopulacija u Hrvatskoj, s posebnim osvrtima na njezine implikacije na sektor trgovine. Cilj diplomskog rada je utvrditi glavne čimbenike ruralnog egzodusa u Hrvatskoj od druge polovice 20. stoljeća, s osobitim naglaskom na razdoblje od osamostaljenja. Nadalje, daje se osvrt na demografske i ekonomske pokretače ruralne depopulacije. Središnji dio rada je prikaz različitih učinaka ruralne depopulacije na sektor trgovine. Analizom sekundarnih izvora podataka nastojalo se istražiti obilježja i trendove ruralne trgovinske aktivnosti. Istražilo se kakav je učinak na male lokalne trgovine imala ekspanzija velikih trgovačkih lanaca i velikih *shopping* centara. To se dovelo u vezu s demografskim razvojem uz diskusiju potencijalnih rješenja za ublažavanje izumiranja ruralnih krajeva Hrvatske. Na kraju se raspravilo o tome kako ruralna područja učiniti atraktivnijima za mlađu populaciju, te koju ulogu u tome može imati razvoj različitih oblika trgovine na tim područjima.

Ključne riječi: ruralna depopulacija, egzodus, migracije, akulturacija, selo, grad, sektor trgovine

Summary

Significant rural depopulation in Croatia began in the second half of the twentieth century, and intensified even more in the early 1990s as, among other things, a direct consequence of war aggression. Many people, especially the younger population, have migrated to cities in search of better employment opportunities, better social infrastructure, and higher wages and living standards than in the countryside. Over time, the exodus to urban centers along with negative natural growth has led to an unstoppable dynamic of population decline in many rural areas in Croatia, where mostly the elderly population remains to live. The share of the elderly population in rural areas is growing due to longer life expectancy and low birth rates, but also the emigration of young people. Migration from rural areas is most often caused by economic factors, such as unemployment, where poor development of rural areas leads to a lack of jobs in them. Furthermore, the increasing employment of women leads to a greater need for social infrastructure such as nurseries and kindergartens, which is much easier to find in the city than in the countryside. One of the factors is the decline in the interest of young people to work in agriculture and the declining need for workers in the same as machinery and machinery have reduced the need for a large workforce in agriculture. Additionally, acculturation as well as generational conflict lead to a changed picture of the mentality and attractiveness of life in rural areas.

The subject of this study is rural depopulation in Croatia, with special reference to its implications for the trade sector. The aim of the thesis is to determine the main factors of rural exodus in Croatia since the second half of the 20th century, with special emphasis on the period since independence. Furthermore, a review of the demographic and economic drivers of rural depopulation will be given. The central part of the paper will be to present the different effects of rural depopulation on the trade sector. The analysis of secondary data sources will seek to explore the characteristics and trends of rural trade activity. The impact of the expansion of large retail chains and large shopping malls on small local shops will be explored. This will be linked to demographic developments with a discussion of potential solutions to mitigate the extinction of rural areas in Croatia. Finally, it will be discussed how to make rural areas more attractive to the younger population, and what role the development of different forms of trade in these areas can play.

Keywords: rural depopulation, exodus, migrations, acculturation, village, city, trade sector

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj.....	1
1.2. Izvori podataka i metode prikupljanja	2
1.3. Sadržaj i struktura rada	2
2. UZROCI RURALNE DEPOPULACIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ	3
2.1. Slaba razvijenost ruralnih krajeva	3
2.2. Migracije zbog atraktivnosti gradova i urbanih sredina	5
2.3. Pad interesa za poljoprivredu	6
2.4. Deficit poslova ruralnih krajeva	8
2.5. Ratne posljedice, akulturacija i sukob generacija.....	10
2.6. Neravnomjerni razvoj u prostoru.....	11
3. DEMOGRAFSKE IMPLIKACIJE I POKRETAČI RURALNOG EGZODUSA.....	13
3.1. Pad nataliteta	13
3.2. Starenje stanovništva i promjene u demografskim strukturama	15
4. UČINCI RURALNE DEPOPULACIJE NA SEKTOR TRGOVINE.....	16
4.1. Trgovina u ruralnim sredinama	16
4.2. Radna snaga iz ruralnih krajeva i veliki trgovački centri	17
4.3. Politike za ublažavanje posljedica ruralne depopulacije	21
4.4. Imigracija kao rješenje?.....	28
5. ZAKLJUČAK	32
LITERATURA.....	33
POPIS SLIKA	35
POPIS TABLICA.....	36

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj

Ruralna depopulacija u Hrvatskoj naša je svakodnevnica. Ovo je ujedno i problem koji se tijekom desetljeća toliko ukorijenio u hrvatskoj povijesti da utječe na cjelokupni gospodarski, politički i socijalni sustav. Premda su ratne posljedice uvelike potaknule iseljavanje iz ruralnih područja, posebice je to očito u poratnom razdoblju, kada se vrlo slabo ulagalo u obnovu sela. Nažalost, i danas postoji isti problem: loša infrastruktura, velik broj još uvijek miniranih područja, nedostatak obradivih površina, smanjeno ulaganje u proizvodnju, nerazmjerni izvoz i uvoz. Sve navedeno samo su neki od razloga iseljavanja ljudi iz ruralnih krajeva, posebice mladih ljudi.

Mladi nerijetko odlaze na školovanje u urbane sredine nakon čega se uglavnom ne vraćaju životu na selu. Osim gubljenja dijela svoga stanovništva, sela tako gube i u sferi nataliteta. Obitelji, nezadovoljne ruralnim uvjetima u kojima nema dovoljno sadržaja i mogućnosti za djecu, makar i onih osnovnih poput jaslica i vrtića, redovito biraju urbane sredine, koje im, osim mogućnosti zaposlenja obaju supružnika, nude i adekvatnu skrb o njihovoj djeci u predškolskoj, ali i školskoj dobi. Osim toga, mladi i fakultetski školovani ljudi rijetko se žele vratiti na selo i baviti poljoprivredom. Ne zbog nečasnosti ili zastarjelosti posla, nego neadekvatnog ulaganja u ovaj sektor, koji ga time čini neprofitabilnim i time nesigurnim za preživljavanje i prehranjivanje obitelji. Tako je preostalo stanovništvo ruralnih područja većinski ono starije životne dobi. Osobe starije životne dobi ne mogu ni fizički podnositi takve zahtjevne poslove, a i troškovi bavljenja poljoprivredom nerijetko su veći od krajnje dobiti.

Predmet istraživanja ovoga rada je proces ruralne depopulacije i načini na koji se ona ispoljava u Republici Hrvatskoj, s posebnim implikacijama na sektor trgovine. Drugim riječima, nastoje se utvrditi uzroci i posljedice ovoga fenomena koji je gotovo tipičan za naše podneblje. Svrha diplomskog rada jest analizirati demografske i političke pokretače ruralne depopulacije, s naglaskom na period od osamostaljenja. Cilj je dati ocjenu o potrebi razvoja ruralnih predjela u bližoj i daljoj gospodarskoj, političkoj i socijalnoj situaciji, kao i prijedloge za potrebite reforme kojima bi se usporila, ako ne i spriječila depopulacija ruralnih područja.

1.2. Izvori podataka i metode prikupljanja

Pri izradi rada autorica je konzultirala stručnu literaturu koristeći se znanstvenim metodama u svom radu kao što su: metoda analize, metoda komparacije, metoda sinteze, metoda deskripcije te metoda indukcije.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Rad se sastoji od uvoda, zaključka te još tri cjeline. U prvom poglavlju istaknuti su uzroci depopulacije u Republici Hrvatskoj, odnosno razlozi slabije razvijenosti, potrebe za migracijama, kao i već spomenuta problematika poslovanja i zaposlenja u poljoprivrednom sektoru.

Nadalje, drugo poglavlje bavi se demografskim implikacijama i pokretačima ruralnog iseljavanja prateći trendove nataliteta i mortaliteta te neizbježan podatak o promjenama u demografskim strukturama ruralnih područja.

Treće poglavlje bavi se ulogom i učincima ruralne depopulacije na sektor trgovine kao jednog od vitalnih sektora za rast i razvitak nekog područja. Konkretno, navedena je današnja situacija odnosa trgovina i trgovačkih centara te njezin utjecaj na ionako tešku ruralnu trgovinsku sliku. Postavljena je pretpostavka politike ublažavanja posljedica ruralne depopulacije, kao i upitnost imigracije kao rješenja. U zaključku su izneseni autoričini stavovi o temi.

2. UZROCI RURALNE DEPOPULACIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

2.1. Slaba razvijenost ruralnih krajeva

Depopulacija je jedan od važnijih populacijsko-naseljskih procesa u Hrvatskoj, no istovremeno nije dovoljno i odgovarajuće znanstveno obrađena, što je svojevrsna enigma. Naime, upravo taj pristup pridonio bi općoj spoznaji demografskog razvitka, a posebice utjecaja na znanja koja su potrebna za temelje razvoja politike, ne samo ruralnog prostora, već cijele Republike Hrvatske (Nejašmić, 1991). Opći razvoj nekog društva neupitno je povezan, štoviše nedjeljiv, s poznavanjem temeljnih obilježja stanovništva. Ono je bitno za svaki segment razvoja: gospodarski, ekonomski, socijalni, politički. Tako je ljudski faktor bio i ostao ključan u razvoju svakoga društva, a depopulacija promatrana kroz prizmu tog faktora implicira da se treba pružiti najveća pozornost ovom problemu (Nejašmić, 1991).

Moramo uzeti u obzir razliku između razvitka i rasta. Kada govorimo o rastu on uključuje uvećanje veličina definiranih nepromijenjenih struktura (npr. jedinka). Razvitak uključuje promjene u strukturama koje predstoje rastu. Primjerice ono što predstavlja rast jest uvećanje egzistentnih proizvodnji, a razvitak je izmjena cijelog sustava proizvodnje. U svijetu brzih i naglih promjena teško je zamisliti rast bez razvitka pa tako i sama kompleksnost poljoprivrede nije izuzeta toga.

U klasičnoj ekonomskoj teoriji razlikujemo tri ključna elementa poljoprivredne proizvodnje a to su: zemlja, rad i kapital. Klasičari primjećuju da uz stalni tehnološki napredak zemlja gubi na svom značenju dok usporedno s tim raste značaj kapitala. Novije vrijeme obilježeno je znanjem kao glavnim faktorom proizvodnje te stvaraoce novih tehnologija s kojima se pospešuje efikasnost proizvodnje (Puljiz, 1993:11). Ovdje se kao najočitiji primjer neprimjenjivanja znanja i neodržavanja ruralnosti može uzeti onaj nekadašnje poljoprivredne riznice Hrvatske - istočne Slavonije. Suvremeni razvoj stanovništva Istočne Hrvatske baštini duboko ukorijenjene tragove dosadašnjega, po mnogo čemu specifičnoga demografskog, društvenog i gospodarskog razvoja. Zahvaljujući reljefnim, klimatsko-ekološkim, hidrogeografskim, pedološkim, prometno-geografskim, povijesno-političkim i društveno-gospodarskim značajkama i odrednicama, istočnohrvatski prostor je tijekom proteklih razdoblja imao – unatoč povremenim kolebanjima – vrlo dinamičan i, u cjelini uzevši, prosperitetniji demografski razvoj u odnosu prema većini drugih hrvatskih regija. Prirodne autohtone prednosti i vrlo povoljni uvjeti za naseljavanje (reljefna i hidrografska otvorenost i

propusnost, plodna zemlja te kvalitetnim drvetom bogate šume) od davnine su privlačile stanovništvo u istočno-hrvatski prostor“ (Živić, 2003:71-72).

U drugoj polovici 20. stoljeća fundamentalne promjene imigracijskih tokova dovele su do pogoršane slike razvoja stanovništva. Promjenom politike društveno-gospodarskog razvoja ponajprije u ravničarskom i nizinskom području Hrvatske, za razliku od tradicionalne orijentacije na poljoprivredni sektor, stimulira se urbanizacija društva te industrijalizacija gospodarstva. Demografske promjene stanovništva izričito su vidljive kroz pad opće stope porasta broja stanovništva tijekom druge polovice 20. stoljeća. U predzadnjem (1991.-2001.) međupopisnom razdoblju pojavljuje se ukupna depopulacija kao i pogoršanje prirodnog kretanja, povećano iseljavanje stanovništva, nezadovoljavajuće izmjene ekonomskog sastava stanovništva i dobno-spolne strukture. Svemu tome pridodan izražen ruralni egzodus, dovodi do pretjerane koncentracije stanovništva u manjem broju gradskih naselja te prostornu populacijsku polarizaciju Istočne Hrvatske (Živić, 2003:71-72).

Tablica 1. Kretanje ukupnog, gradskog i seoskog stanovništva Istočne Hrvatske u razdoblju 1953.-2001.

Godina popisa	Ukupno stanovništvo	Verižni indeks	Gradsko stanovništvo	Verižni indeks	Seosko stanovništvo	Verižni indeks
1953.	733.190	-	165.105	-	568.085	-
1961.	805.421	109,9	227.778	138,0	577.643	101,7
1971.	858.136	106,5	307.672	135,5	550.464	95,3
1981.	867.646	101,1	401.223	130,4	466.423	84,7
1991.	892.035	102,8	462.466	115,3	429.569	92,1
2001.	821.629	92,1	427.213	92,4	394.416	91,8
2001./1953.	-	112,1	-	258,8	-	69,4

Izvori: Korenčić, M., Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971., Djela JAZU, Knjiga 54, Zagreb, 1979; Popis stanovništva 1981., Stanovništvo po općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 501, RZSSRH, Zagreb, 1982.; Popis stanovništva 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 991, DZSRH, Zagreb, 1996.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002, prema Živić (2003.)

Ovaj primjer neslavna je priča ruralnih prostora na cijelom teritoriju Republike Hrvatske, a čiji je scenarij doveo do neizbježnih i danas gotovo redovitih migracija u gradove. Migracije potaknute najčešće geografskim, političkim te ekonomskim aspektima duboko su ukorijenjene

u povijesti, a trend se nastavlja dan danas gdje se u suvremenom svijetu migracije događaju iz zemalja u razvoju u razvijene zemlje, o čemu će se detaljnije govoriti u narednom poglavlju.

2.2. Migracije zbog atraktivnosti gradova i urbanih sredina

Promatrajući suvremeni pojam sela uistinu se razlikuje od onoga unatrag 40 pa čak i manje godina. Naime, dok se prije gotovo svako kućanstvo na selu bavilo uzgojem većine prehrambenih potrepština za svakodnevnu uporabu, danas je to rijetka pojava pa čak i ruralnim područjima. Nepogodne i nepovoljne vremenske prilike, poput velike suše u SAD-u 2012., vrućih valova u Rusiji 2011./2012. koji uništavaju polja pšenice, australske suše 2006./2007. i 2007./2008. koje su smanjile zalihe žitarice i na taj način utjecale na strmo povećanje cijena hrane uzrokujući nedostatnost hrane za pojedine potrošače i siromaštvo u zemljama ovisnim o uvozu (Iizumi i Ramankutty, 2015) potaknule su „seljake“ u svijetu, a tako i kod nas da preusmjere svoja zanimanja, poljoprivredna zemljišta postaju parcele iskorištene za izgradnju seoskog turizma u čemu mlađe generacije vide veću efikasnost i profitabilnost. No da bi ostvarili izgradnju takvih projekata prisiljeni su otići u gradove za boljim plaćama, ne samo unutar hrvatskih već i inozemnih granica.

Migracija, široko gledano, označava prostornu pokretljivost stanovništva i ona se može odvijati u različitim oblicima; od sezonske migracije koja predstavlja povremeno angažiranje stanovništva izvan mjesta prebivališta, dnevnih migracija koje su ustvari svakodnevna putovanja na posao, privremenih boravaka i rada u drugoj sredini koja može biti unutar zemlje, ali i u inozemstvu do trajne migracije, odnosno potpunog preseljenja u mjesto rada, bilo u zemlji, bilo u inozemstvu. Svakako, treba napomeniti i povijesnu dimenziju migracije koja je uvjetovana specifičnostima epohe. Povijesno, najupečatljivije su bile migracije iz Staroga u Novi svijet. Uže gledano, posebice u Hrvatskoj, najmasovnije su bile unutarnje migracije i to naročito migracije selo-grad (Nejašmić, 1991).

„Izvjesno je da u selu ima sve manje seljaka. Njihov broj se neprestano smanjuje bilo potpunim odlaskom iz poljoprivrede, bilo djelomičnim napuštanjem poslova na obiteljskom gospodarstvu. Ono što je zanimljivo u razdoblju poslije 1945. jest da je deagrarizacija bila znatno brža od opadanja udjela seoskog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Tako je u Hrvatskoj 1981. 49,2% seoskoga stanovništva i 15,2% poljoprivrednog, za razliku od 1953. kada je u seoskim naseljima Hrvatske živjelo 75,7% stanovnika, a poljoprivrednog

stanovništva bilo je 56,4%. Dakle, u 28 godina seosko pučanstvo smanjilo se za 25,5 postotnih poena, a poljoprivredno za čak 41,2 postotna poena“ (Štambuk, 1991:1).

Razdoblje nakon 2. svjetskog rata Hrvatsku suočava s ponovnim negativnim demografskim kretanjima, što se posebno odrazilo na hrvatska sela. Zbog intenzivnog ruralnog egzodusa i neprestanog smanjivanja nataliteta depopulacija ruralnih naselja postala je gotovo pravilo (Pokos, 2002). Ekonomski faktori najčešći su razlozi migracija, a time posljedično i depopulacije. Uzroci tome uglavnom su neravnomjerni društveni i ekonomski razvoj sela i grada, odnosno urbanih područja. To uključuje i informacijsku i prometnu dostupnost koje su i preduvjeti migriranja. Ne treba isključiti ni individualne determinante, poput motiva i mogućnosti pojedinca, odnosno, skupine (Nejašmić, 1991). „Sada već duboko ukorijenjene dugogodišnje depopulacijske procese u Hrvatskoj valja sagledavati kao posljedicu spleta prošlih dugoročno nepovoljnih gospodarskih, političkih, socioloških i psiholoških momenata u razvoju stanovništva u Hrvatskoj. Pregled manjih ili većih društvenih i gospodarskih lomova kao dijela općih zbivanja u 20. stoljeću i, s tim u svezi demografskih procesa nastalih prije svega pod utjecajem promjena privredne strukture, ratova, gospodarskih kriza, deruralizacije, iseljavanja u inozemstvo, promjena političkih sustava itd., nedvojbeno oslikavaju u pojedinim razdobljima događaje i pojave koji su, jače ili slabije, lomili postupnost demografskih promjena u Hrvatskoj“ (Akrap, 2004:676).

Prema znanstvenom radu Marie Oliveire Roca (1990), migranti se zapošljavaju u onim djelatnostima s niskom produktivnosti, kao što su trgovina, industrija, građevinarstvo jer su upravo to zanati koji zahtijevaju nisku stručnu spremu i pružaju niske dohotke koje će migranti spremnije prihvatiti od starosjedioca. Ostale diskusije iz rada govore o razlikama između dohotka u ruralnom i urbanom području gdje se smatra da je to glavni razlog migracije no još uvijek nije potvrđeno da migrantsko stanovništvo ima veći dohodak od autohtonog gradskog stanovništva jer to ovisi o više faktora, kao što su obrazovna i profesionalna struktura migrantskog i nemigrantskog stanovništva.

2.3. Pad interesa za poljoprivredu

Hrvatska svojim povoljnim geografskim, klimatskim, prirodnim smještajem i resursima posjeduje velike benefite za razvoj poljoprivrednih djelatnosti. Poljoprivreda nije zasebna djelatnost već utječe na sve ostale privredne djelatnosti, počevši od prehrambeno-

prerađivačke djelatnosti, pa sve do trgovine, turizma, energetike, prometa, kemijske industrije, pomorstva te ostalih industrija. Neminovno je da poljoprivreda čini ključan dio u prehrani stanovništva kao i u njenom zapošljavanju, no bitno je spomenuti i njezinu važnost pri održavanju vanjske trgovinske bilance. Da bi iz njezine djelatnosti proizišla potrebna količina i kakvoća za prehranu, u poljoprivredu se treba ulagati ne samo zbog održavanja ekološke ravnoteže te zbog same zaštite okoliša, već i zbog promicanja tradicijskog i kulturnog aspekta.

U ukupnom hrvatskom gospodarstvu poljoprivreda čini oko 7% bruto domaćeg proizvoda (NN 89/02). Budući da je poljoprivreda povezana sa svim ostalim gospodarskim djelatnostima, ako sagledamo njezin put od same proizvodnje, prerade, logistike i prodaje proizvoda krajnjim potrošačima njezina bitnost je znatnije veća od udjela koji su gore navedeni. Indirektna zaposlenost i povezanost pučanstava s poljoprivredom uviđa se velikim brojem obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, i veliki dio pojedinaca koji žive na ruralnim područjima u manjoj ili većoj mjeri bavi se poljoprivredom (NN 89/02). Znatni udio agrarne strukture su obiteljska poljoprivredna gospodarstva, u čijem je vlasništvu otprilike 80% imanja i stočnog fonda (NN 89/02). U načelu radi se o usitnjenim poljoprivrednim zemljištima u čijem je vlasništvu manje od tri hektara površine. Oni koji i posjeduju malo veća zemljišta nema toliko gospodarstava na tržištu koja bi mogla kontrirati uvoznoj konkurenciji. Nedostatak obrazovanja i nepovoljne dobne skupine sinonim su za ruralna područja.

Odvojiti poljoprivredu od seoskog prostora, njegove kulture, vrijednosti i ostalog razvojnog potencijala gotovo je nezamislivo. Nakon druge polovice 20. stoljeća događa se jaka depopulacija i devastacija ruralnih područja čime je uništen napredak i razvoj potencijala društvenih i gospodarskih vrijednosti Hrvatske na tom području kao i Hrvatske u cjelini.

Nakon osamostaljenja Hrvatske događaju se razne promjene u svim segmentima gospodarskog, ali i društvenog pitanja. Privatizacija zemljišta, ratna stradanja, srpska agresija temeljno mijenjaju poljoprivrednu proizvodnju što naposljetku dovodi do pogoršanja vanjske trgovinske bilance. Prelaskom na tržišno gospodarstvo u poljoprivrednom gospodarstvu dolazi do velikog pada zaposlenosti, proizvodnje, zaduženosti, nelikvidnosti, tehnološkog zaostajanja. Odgađanjem nužnih reformi politike u nekim dijelovima te jačanje gospodarskog integriteta može se pripisati ratu u Hrvatskoj. Odvijanje poljoprivrednog i prehrambenog tržišta ograničila je neravnopravna konkurencija i manjak regulativa. Općenito cjelokupno

pogoršanje u gospodarstvu dovodi do stagniranja BDP-a i negativne poljoprivredne bilance, pada investicija zbog neadekvatnih kredita, te velikim uvozom hrane.

Premda se novim mjerama nastoji utjecati na popularnost i razvoj poljoprivrede u Hrvatskoj, ona i dalje ostaje nepopularna, posebice među mlađim naraštajima. Osim nameta, problematike nastale s državne strane, trud i napor koji je potrebno uložiti u određenu kulturu ili uzgoj stoke, mladima nerijetko predstavlja napor, posebice u vremenu brze dostupnosti gotovih proizvoda, ali i kada je riječ o poslovima koji uz minimalan trud i rad, posebice onaj fizički, nude dobru i brzu zaradu. Također potrebno je kreirati bolju strategiju ruralnog razvoja koja će biti fokusirana na lokalno stvaranje ruralnih radnih mjesta naspram jačanja veza s urbanim središtima.

2.4. Deficit poslova ruralnih krajeva

Iako poljoprivreda ostaje glavni izvor potrebnih sredstava za život seoskog stanovništva, ruralna gospodarstva postaju sve šarolikija te znatni udio dohotka počinje stizati od nepoljoprivrednih djelatnosti. Sezonske migracije stanovništva, niska produktivnost poslova, nejasni radni odnosi unutar obitelji te mali prostor za poboljšanja i napredovanje samo su neki od razloga koji dovode do deficita poslova ruralnih krajeva.

Seoski život sinonim je za niskokvalitetne i niskoproduktivne poslove ruralnog kraja sa nesigurnim i niskim dohocima. Takvi niski dohoci za sobom vuču nemogućnost pristupa financijama i kreditima. Nedovoljna ulaganja u poljoprivredu, slabo upravljanje institucija, loša organizacija i regulacija te rijetki pisani ugovori o radu dovode do što većeg ruralnog egzodusa. Ruralna ekonomija suočava se sa širokim nizom izazova koje urbane sredine lakše prevladavaju, po pitanju prijevoznih veza, pristupa zdravstvenim i sanitarnim uslugama, razvoja poduzetništva. Oni koji rade u ruralnim područjima dolaze u susret sa problemima povezanih s poteškoćama i oskudicom ekonomskih prilika, lošom infrastrukturom i javnim uslugama, uključujući i obrazovanje kao i nerazvijena tržišta.

Sociokulturno naslijeđe povezano je s tradicijom i radom više generacija tijekom vremena. S druge strane, razvoj podrazumijeva proces modernizacije, u ovom slučaju sela, ali i ruralnog društva u cjelini. Društveni život uglavnom se zbiva unutar naslijeđene kulture, najčešće materijalnih i duhovnih tvorevina nastalih u prošlosti, do perioda kad se ta ista naslijeđena kultura ne promijeni pod utjecajem eksternih čimbenika. Neki od njih navedeni su u

prethodnim poglavljima. Evidentno je, stoga, da se upravo to i dogodilo u znatnoj mjeri u hrvatskom sociokulturnom naslijeđu, osobito kada je riječ o ruralnim područjima (Cifrić, 2016:11-18).

„Svako društvo ima svoju kulturu i kulturno naslijeđe, pa tako i hrvatsko društvo. Seljačko je društvo povijesni primjer povezanosti kulture i gospodarstva. Niti jedno nije nastajalo potpuno autonomno niti se na takav način mijenjalo. Postoji uobičajena teza da promjene u materijalnom životu uvjetuju promjene u kulturi. Međutim, može se postaviti i obrnuta teza, tj. da način života ljudi u seljačkom društvu nije primarno određivala gospodarska tehnologija, već više tehnologija kulturnog života (života kulture). Bez obzira kako nazivali moderno društvo, jasno je da je riječ o industrijskom društvu, a njega obilježava interes kapitala i profita koji su zavladali svim segmentima tog društva u kojemu su dva ključna pojma gospodarstvo i razvoj. Pod gospodarstvom se ne podrazumijeva seljačko imanje, seljačko malo gospodarstvo koje na zemlji zajedno s ukućanima i stokom proizvodi za život obitelji, a višak prodaje, nego se percipira kao industrijski pogon koji je uspješan ako racionalno proizvodi za tržište. Tako su zemlja i poljoprivredno stanovništvo stavljeni na tržište kao i svaka industrijska roba. Nelojalna konkurencija (protekcionizam) vodi ih u gubitke i postupno propadaju, a nekada stalno zaposleni u gospodarstvu postaju novi agrarni višak, tj. socijalni slučajevi. Možda je najvažnije smanjiti 'agrarni višak' i nezaposlenost u selu jer seljani su naučili raditi i živjeti od svoga rada. Nikada nije više ni tražio, uključujući i seljačke bune tijekom povijesti. Gospodarski razvoj utječe na stvaranje novog ruralnog identiteta. Bez novog identiteta ruralne kulture teško je zamisliv ruralni razvoj, osim u njegovoj mehaničko-kvantitativnoj formi“ (Cifrić, 2016:11-18).

Ipak, ostaje pitanje na koji način pridobiti stanovništvo na ove promjene i pogodovati zdravom prijenosu socijalnog i kulturnog naslijeđa, pritom misleći prije svega na mladu populaciju koja ne osjeća motivaciju, ali i na stariju populaciju koja se nerijetko osjeća nekompetentnom ići u korak s novim vremenima. Sve to u konačnici dovodi do deficita poslova u ruralnim područjima, čime se neminovno događaju toliko česte migracije u urbana središta. Povećavajući produktivnost ruralne zajednice kroz poboljšanu poljoprivrednu praksu, mogu povećati prinose i time ponuditi bolja sredstva za život, uključujući poboljšane mogućnosti zapošljavanja i veće prihode na seoskom imanju.

2.5. Ratne posljedice, akulturacija i sukob generacija

Rat uvijek donosi strašne gubitke u svakom smislu. O nekima od njih, kada se govori o hrvatskom selu i poljoprivredi već je bilo riječi. S obzirom na geografski položaj Hrvatske, ona je tijekom povijesti bila česta meta teritorijalnih previranja, sukoba i ratova što je ostavljalo i dugoročne posljedice i otežavalo razvoj krajeva. Iznimka nije ni posljednji, Domovinski rat. Zbog takvih povijesnih zbivanja bile su neminovne i česte migracije koje su sa sobom nosile i pojam akulturacije.

Pojam akulturacija (engl. *acculturation*) što znači okrenuti se prema drugoj kulturi. Odnosno, akulturacija predstavlja postupak u kojem članovi neke zajednice uvažavaju ponašanja i uvjerenja od druge zajednice, najčešće one dominantne, izravno, ali i indirektno putem marketinškog oglašavanja. Nadalje etnologija i kulturna antropologija govore kako do promjene kulture dolazi ili na način da se dvije ili više kultura dođu u međusobni dodir ili da se pojedinci premjeste iz standardnog društva i kulturnog ambijenta u novi sociološko kulturni ambijent. Govorimo o složenom procesu gdje se preuzimaju i prihvaćaju kulturni i društveni obrasci kao i odrednice i osobine drugog društva. Spajanjem diferentnih civilizacija govorimo o etno-sociološkom stapanju. Migracija je zaslužna za pojam akulturacije, ako sagledamo sve kroz povijest pa do dan danas gdje su kolonijalne skupine prihvaćale ili cijelu ili djelomično kulturu starosjedioca. Nije iznimka da oni podređeni prihvaćaju jezik i kulturne obrasce onih dominantnih, međutim situacija može teći i obrnutom smjeru gdje oni dominantni preuzimaju obrasce podređenih. Ako dođe do potpunog stapanja te nestajanja pojedine kulture, dolazi do gubitka kulturnog, narodnog i političkog identiteta odnosno nastupa asimilacija (Mitrović i Đorđević, 2002: 220-221).

U tom smislu potreban je bio suživot migranta, doseljenika, starosjedioca, novih generacija djece, a kasnije odraslih ljudi proizašlih iz dvije različite ili donekle različite kulture. Naravno, neizostavno je spomenuti i sukob generacija. Jedni, naviknuti na tradiciju odnosa prema radu, vlasništvu i zajedništvu, drugi, okrenuti suvremenosti. Ovaj generacijski odnos pokazao se i pokazuje se neodrživim ako svaka strana inzistira na svojim principima, posebice kada uzmemo u obzir opći tehnološki napredak, tržišno otvaranje i globalizaciju (Šundalić, 2016). „Usljed neznanja mogućih posljedica očekivanih promjena stvara se osjećaj egzistencijalne i socijalne nesigurnosti. U radu se više ne nalazi jamstvo sigurnih prihoda, a imovina se sve više nudi na povjerenje (kredit) pa se isto tako i gubi. Takve sociokulturne prilike daju odrednice kako odnosu prema radu, tako i prema vlasništvu: i rad i vlasništvo

nesigurni su i nestalni. Rizik gospodarenja radi dobiti danas najčešće pogađa rad dok se vlasništvo štiti ne radi njegove 'socijalne hipoteke', već privatne koristi malobrojnih skupina“ (Šundalić, 2016:28).

Tijekom Domovinskog rata život na selu je bio iznimno težak. Uz to što su uvjeti za život ionako bili teški, kućanstva nisu imala mogućnost opskrbljivanja strujom i vodom. No, sreća je u tome što je većina kućanstava imala iskopane vlastite bunare. Odcijepljenost od grada osudila je sela da dobivaju informacije samo preko radijskog prijemnika, a nepostojanje zdravstvenih ustanova u nekim selima dovelo je do rađanja djece u podrumima.

„Izazovi hrvatskog ruralnog gospodarstva naglašeni zbog dodatnog problema koji su jedinstveni za Hrvatsku i uzrokovani uništenjem, premještanjem stanovništva i kaosom rata za nezavisnost od 1991. do 1995. godine. To je utjecalo na otprilike polovicu ukupnog poljoprivrednog zemljišta. Mnoga gospodarstva napuštena su kako su ljudi bježali; 12.000 hektara poljoprivrednog zemljišta i dalje je minirano. Tek nekoliko kilometara od uspješnih turističkih kapaciteta duž jadranske obale nalaze se napuštene kuće i u korov zaraslo zemljište koje se pretvara u šikare i šume, a tamošnje se zajednice još uvijek nisu oporavile od rata“ (Europski fondovi, 2013: 24).

Najveće posljedice rata osjetile su se na hrvatskom području Podunavlja, iako se minirana zemljišta, uništena mehanizacija i propali stočni fond mogu vidjeti na puno širem području. Međutim završetkom rata nisu se dogodile značajne promijene u gospodarskoj politici sela. Zbog neprikladnih sustava financijske pomoći poljoprivrednim proizvođačima događa se daljnji izljev novca u neefikasne sustave. Industrijska proizvodnja i dalje propada, jedan dio proizvodnje propada zbog procesa privatizacije. Posebno se pokušala obnoviti prehrambena industrija, no to je bilo znatno lošije nego u razdoblju prije izbijanja rata. Tehnološki napredak doveo je do smanjene potrebe za radnom snagom.

2.6. Neravnomjerni razvoj u prostoru

Društveni život i stil života seoskih sredina, kao i cjelokupni razvoj prostora Republike Hrvatske zadnjih pedeset godina pratio je ritam određene društvene sredine, ponajprije utjecaj većih gusto naseljenih urbaniziranih sredina, ujedno i njihove gospodarske politike. Kraj 1950-ih godina u tadašnjoj socijalističkoj Hrvatskoj bio je obilježen znatnom usredotočenošću na industriju kao glavnu gospodarsku granu. S toga sela i njihov stil života proživljavaju

gospodarsku krizu kontinuirano kroz cijelo to razdoblje popraćeno s ponekim usponima i padovima. Izmjena planske u tržišnu ekonomiju tj. promjena društveno političkog sustava koja se dogodila 1990.-ih godina, osnažila je već postojeći neravnomjerni ekonomski razvoj zemlje.

Neminovno je da ruralna ekonomija uvelike ovisi o osnovnim gospodarskim djelatnostima poput: poljoprivrede, šumarstva i stočarstva. Tokom razdoblja selo i ostale prevladavajuće grane proizvodnje doživljavaju brojne neuspješne reforme, kao što su ponovna privatizacija zemljišta 1990.-ih godina uz to agrarnu reformu, nacionalizaciju, komasaciju, razvijanje porodične zadruge pa raspad istih, neadekvatnih financijskih investiranja itd.

Tako je ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine zatekao hrvatski ruris u velikom broju malih posjeda nepovoljnih za kvalitetnu tržišnu proizvodnju, uz to zaostala i skupa mehanizacija, manjak ulaganja, zaokupljenost velikog broja domaćinstava kreditom, zastarjela i neobrazovana radna snaga, kaotičan otkup proizvoda (NN 153/12;65/17). Arbitrarnost između urbanog i ruralnog uvijek je postojana, uspoređivao se način života prema demografskim, ekonomskim, društvenim ili kulturološkim karakteristikama. Postoje dva koncepta ruralnog, prvi koncept govori da je ruralnost određena prema društvenim i geografskim karakteristikama, počevši od veličine populacije, gustoće naseljavanja te dominantne vrste proizvodnje, poljoprivrede. Prirodni okoliš, slabija gustoća naseljenosti, sve su to karakteristike ruralnih naselja naspram urbaniziranih sredina uz prisutnost centra moći.

Godine zapostavljanja ruralnih prostora dovele su do velikih oscilacija između grada i sela od same infrastrukture grada, dostupnog sadržaja, kvalitete istog čime se stvara sve veći jaz među ta dva pojma. Svakodnevni život stanovništva na selu uvelike se razlikuje od onoga u gradu, ljudi na selu zakinuti su za mnoge događaje kulturnog, zabavnog, sportskog sadržaja međutim, provodi se puno više vremena u prirodi, druženja se odvijaju većinom u privatnim domovima kod obitelji, rodbine, prijatelja što nudi stanovništvu na selu mnogobrojne prednosti kao i mane. Brojne udruge, organizacije pomažu očuvanju kulturne baštine organiziranjem raznim događaja čime se stvara osjećaj pripadništva te se prepoznaje identitet određenih zajednica. Unatoč, nastojanjima da se poboljša strategija za uravnoteženi razvoj ruralnih područja kao i kvaliteta života, posljednjih dvadesetak godina nije došlo nekih konstruktivnih promjena kao ni pozitivnog napretka (KlempićBogadi, Podgorelec, Šabijan, 2015:139-158).

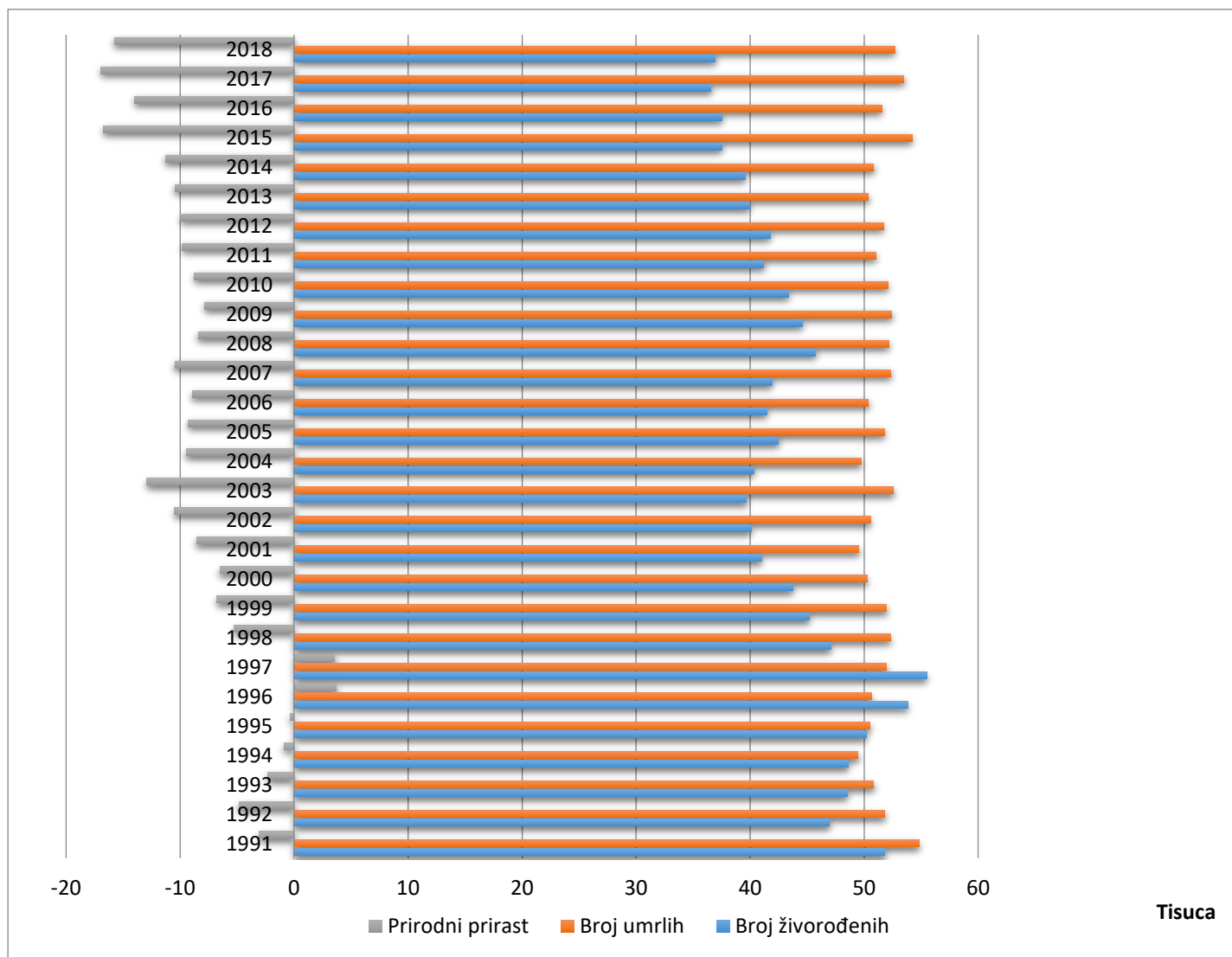
3. DEMOGRAFSKE IMPLIKACIJE I POKRETAČI RURALNOG EGZODUSA

„Hrvatska je suočena s dramatičnim demografskim trendovima: smanjuje se ukupan broj stanovnika, ubrzano raste broj i udio stanovništva sa 65 i više godina i — nasuprot tomu — smanjuje se broj i udio mladih (0–14 godina), kao i broj i udio osoba u radnoj dobi (15–64 godine). Prirodna depopulacija traje neprekinuto od 1991. godine, brojna seoska naselja ostaju bez stanovnika. Istovremeno, Hrvatska bilježi veliko iseljavanje. Nad prošlim povremenim demografskim uzlaznim putanjama, u konačnici su prevladali vrlo nepovoljni trendovi kojima se, barem zasada, ne nazire kraj. Nemoguće je razumjeti depopulacijske tendencije u Hrvatskoj bez identificiranja čimbenika koji su imali najjači utjecaj na spomenute pojave i procese. Veliki prostori u Hrvatskoj stoljećima imaju biljeg gospodarske nerazvijenosti, rijetke gustoće naseljenosti i depopulacijskih tendencija. Oni nisu oduvijek bili gospodarski nerazvijeni, rijetko naseljeni i besperspektivni. Osmanska, habsburška i mletačka zaposjedanja i vladanja hrvatskim zemljama ostavili su u naslijeđene razvijenost. Ostavština nerazvijenosti na prostorima gdje su naselili novo stanovništvo prepoznatljiva je i danas“ (Akrap, 2004:355-356).

3.1. Pad nataliteta

Hrvatska se smješta među nisko natalitetne zemlje već trideset godina. Stopa rađanja iznosi 9-10 rođenih na 1.000 stanovnika, a stopa smrtnosti 11-12 umrlih na 1.000 stanovnika. Prirodni pad stanovništva odnosno, više umrlih od rođenih, od 1991. godine prikazan je u dolje navedenoj tablici 2.

Tablica 2. Prirodno kretanje stanovništva u Hrvatskoj od 1991. do 2018.

Izvor: Državni zavod za statistiku, statistička priopćenja, razna godišta

Broj stanovništva, njegov sastav te prostorni razmještaj važni su za sagledavanje društvenih i gospodarskih odrednica života. Dobni sastav hrvatskog stanovništva suočen je sa sve većim brojem starije populacije, što mijenja implikacije razvojne i socijalne politike. Starenje stanovništva zbog opadanja nataliteta, odražava se na promjene gospodarske strukture, posebice u privrednom sektoru, umjesto potrebe za izgradnjom kapaciteta potrebnih za brigu oko djece i mladih, poput vrtića, jaslica, škola sve su veće potrebe za pružanjem i izradom ustanova za starije stanovništvo. Tim promjenama prilagođavaju se obrazovni kapaciteti, socijalna skrb, tržište rada, zdravstvena zaštita i drugo. Sveukupno to dovodi do ekonomskog

tereta koji nose mlađe generacije jer manjka pritjecanje mladih u radnu dob, a istovremeno sve je veći socijalni i ekonomski teret starijeg stanovništva (Akrap, 1994:37).

3.2. Starenje stanovništva i promjene u demografskim strukturama

Blaži porast opće stope mortaliteta između šezdesetih i devedesetih godina XX. stoljeća, posebno 1990.-te i 2000.-te godine, reperkusija je dužeg životnog vijeka, odnosno starenja stanovništva te posljedica Domovinskog rata. Sukladno tome, viši mortalitet i niži natalitet dovode do prirodnog smanjivanja stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2003). „U 1950. prirodni prirast iznosio je 12,5 promila na 1000 stanovnika, u 1960. 8,9 promila, u 1970. 3,9 promila, u 1980. 4,0 promila, a u 1990. svega 0,7 promila. Nakon 1990. on 'prelazi' u negativni 'prirast', tj. u prirodnu depopulaciju (broj umrlih nadvisuje broj živorođenih). Ta je pojava s jedne strane nastavak dotadašnjeg trenda smanjivanja nataliteta i prirodnog prirasta, a s druge je strane na nju djelovao rat u Hrvatskoj u prvoj polovici 1990-ih godina, praćen—uz ostalo—nastavkom iseljavanja iz Hrvatske, pretežno mladog stanovništva. Na to je tijekom 1990-ih godina djelovala i privredna recesija praćena visokom nezaposlenosti, koja je i danas bitan čimbenik iseljavanja mladih. U 2001. godini prirodno je smanjenje iznosilo –8.559, a u 2002. godini taj se iznos dalje povećavana—10.475. To indicira da je u Hrvatskoj, u procesu reprodukcije stanovništva, u tijeku negativna populacijska inercija, koja snagom nastavka nepovoljnih promjena u dobnoj strukturi izaziva daljnju naglašenost ukupnog prirodnog smanjenja stanovništva, zatim ubrzava i prostorno širi proces prirodne i ukupne depopulacije“ (Wertheimer-Baletić, 2003:35).

4. UČINCI RURALNE DEPOPULACIJE NA SEKTOR TRGOVINE

4.1. Trgovina u ruralnim sredinama

Život na selu uvelike se razlikuje od onoga na gradu, pa tako i sektor trgovine. Kada gledamo zastupljenost prodavaonica na selu to uglavnom čine male diskontne prodavaonice s osnovnim potrepštinama za svaki dan i visokim cijenama, dok u gradu možemo naići na hipermarkete kao i na male prodavaonice koje su uglavnom prisutne u malo zabačenijim kvartovima grada. Također evidentna je razlika u cijenama, male diskontne prodavaonice uglavnom posežu za višim cijenama jer znaju da mnogi ljudi na selu su primorani upravo u njima obaviti kupnju pogotovo ako se osvrnemo na stariju populaciju koja nema mogućnost i prijevoz za drugačije, a koja čini veći dio populacije u tim sredinama. Prema tome nije iznimka niti da mlađa populacija za veće nabave poseže za kupnjom u grad, koja čak i s troškovima transporta bude isplativija od one na selu.

U Hrvatskoj se glavnina industrijske, društvene i ostalih gospodarske aktivnosti nalaze u velikim gradovima čime se konstantno privlače stanovnici sa sela, dok se sela i ruralni prostori godinama bore s procesom deagrarizacije koji je uz to popraćen s depopulacijom. Disproporcionalno od naprednih zemalja Europe, gospodarski razvoj bio je centralno orijentiran. Osim zaposlenja grad nudi i druge obrazovne, kulturne i karakteristike kvalitetnog ispunjenog života. Pored izostanka komunalnih infrastruktura, putova, odvodnje, vodovodnih mreža, zdravstvene skrbi i obrazovnih ustanova, sela danas ostaju i bez ljudi posebice onih u radnoj snazi koji bi mogli napraviti neke promjene.

„Ono što utječe na održavanje usitnjene i polarizirane strukture poljoprivrednih gospodarstava u Hrvatskoj jest jaz između goleme većine gospodarstava i njihovih prirodnih partnera i kupaca: prerađivača poljoprivrednih proizvoda i prehrambene industrije, maloprodajnih aktera, organiziranih tržišta i turističkog sektora. Manjak višestrukih vrijednosnih lanaca „od farme do stola“ izravna je posljedica dezintegracije PIK-ova, koji su sami po sebi bili vertikalno organizirani lanci. Kompanije poput Agrokora i Gavrilovića iznova su stvorile te veze kupnjom pojedinih elemenata u lancu od maloprodajnog sektora do farme, kao i nekih ulaznih elemenata. Taj pristup funkcionira za one koji su uključeni u lanac, no ujedno isključuje golemu većinu hrvatskih gospodarstava, blokirajući razvoj suvremenijih organizacijskih oblika diljem poljoprivredno-prehrambenog sektora. Lokalna i središnja vlast pritom pružaju malo podrške u smislu stvaranja novih veza, a isto vrijedi i za prehrambeni i

maloprodajni sektor, pri čemu nema ni angažmana samih poljoprivrednika u smislu udruživanja koje bi im omogućilo da postanu dovoljno snažni i stvaraju te veze „odozdo“ (Europski fondovi; 2013: 23)

Tablica 3. Podaci o maloprodaji u prodavaonicama u Hrvatskoj od 1976.-2014.

	Broj prodavaonica*	Prodajna površina prodavaonica, tis. m ²	Prodajna veličina prodavaonice, m ²	Broj stanovnika na 1 prodavaonicu (DZS Statistički godišnjak)
1976.	14 173	997	70,3	312,6
1988.	15 337	1494	91,4	281,6
1989.	17 015	1800	94,0	270,4
2004.	39 893	3503	87,8	111,2
2009.	35 341	4402	121,1	122,0
2014.	31 126	4466	143,5	136,2

*U razdoblju od 1976. do 1989. nisu bile uključene ljekarne

Izvor: DZS (2014): Prodajni kapaciteti u trgovini na malo, dostupno na:

[https://www.dzs.hr/pristupljeno 8.9.2020.](https://www.dzs.hr/pristupljeno%208.9.2020)

Prema podacima o maloprodaji u prodavaonicama u Hrvatskoj od 1976.-2014. prikazanim u tablici 3. uvidimo kako se broj prodavaonica proporcionalno povećavao godinama, dok se s druge strane broj stanovnika po jednoj prodavaonici proporcionalno smanjivao.

4.2.Radna snaga iz ruralnih krajeva i veliki trgovački centri

„Depopulacija predstavlja ozbiljnu prijetnju održivosti niza ruralnih područja u Hrvatskoj. Devedesetih godina prošlog stoljeća dramatične demografske promjene bile su rezultat rata i agresije, pogoršane socijalnom i ekonomskom dislokacijom u okviru tranzicije nakon rata. No, u proteklom desetljeću pokazalo se da se rapidna depopulacija nastavlja, s ekonomskom stvarnošću kao pozadinskim pokretačem. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, porast stanovništva zabilježen je samo u četiri hrvatske županije od ukupno 21 županije: u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji, Istarskoj i Zadarskoj županiji. U svih 17 preostalih županija došlo je do većeg ili manjeg pada broja stanovnika, pri čemu je u 12 županija pad broja stanovnika premašio 5%, a u četiri županije 10% tijekom jednog desetljeća. Zemlja u cjelini suočila se sa značajnim padom broja stanovnika od 4,4%, odnosno 300,000 ljudi tijekom proteklog desetljeća“ (Europski fondovi; 2013: 13).

Dva su razloga ovakve ruralne depopulacije. Prvotno imigracija u gradove i inozemstvo u potrazi za boljim životnim prilikama te prirodno smanjenje broja stanovnika. Prema popisu

stanovništva u 2001.-oj godini indeks starenja pokazao je da za one starije od šezdeset godina nasuprot onih mlađih od dvadeset iznosi 95,5 na ruralnom području usporedivši to s Hrvatskom u cijelosti gdje iznosi 90,7. Modernizacija predstavlja migracije u smjeru ruralno-urbano zbog seljenja ekonomskih aktivnosti iz poljodjelstva u proizvodnju i usluge.

Tablica 4. Struktura stanovništva i prodajnih kapaciteta prodavaonica u Republici Hrvatskoj, prema NKPJS-u 2012.-2.razina i po županijama u 2014.

NKPJS 2012. – 2. razina i županije	Stanovništvo	Prodavaonice	Prodajna površina, m ²	Zaposleni u trgovini na malo	Promet od trgovine na malo u prodavaonicama, s PDV-om, tis. kn
Republika Hrvatska	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kontinentalna Hrvatska	66,9	57,7	61,7	60,0	59,0
Grad Zagreb	18,8	17,4	22,3	22,1	22,2
Zagrebačka	7,5	4,9	6,0	5,8	6,6
Krapinsko-zagorska	3,1	2,6	2,0	2,3	2,2
Sisačko-moslavačka	3,9	3,2	3,1	3,2	2,9
Karlovačka	2,9	2,4	2,3	2,4	2,6
Varaždinska	4,1	3,5	3,8	3,4	3,5
Koprivničko-križevačka	2,7	2,6	2,1	2,2	1,9
Bjelovarsko-bilogorska	2,7	2,7	2,0	2,2	2,0
Virovitičko-podravska	1,9	1,8	1,8	1,5	1,4
Požeško-slavonska	1,8	1,6	1,3	1,4	1,2
Brodsko-posavska	3,6	3,2	3,0	2,6	2,5
Osječko-baranjska	7,0	5,6	6,5	5,5	5,3
Vukovarsko-srijemska	4,1	3,5	3,0	3,1	2,6
Međimurska	2,7	2,8	2,6	2,3	2,0
Jadranska Hrvatska	33,1	42,3	38,3	40,0	41,0
Primorsko-goranska	6,9	8,6	8,8	8,5	8,7
Ličko-senjska	1,1	1,3	1,0	1,1	1,5
Zadarska	4,0	5,4	5,2	5,1	5,5
Šibensko-kninska	2,5	3,5	3,0	3,2	3,2
Splitsko-dalmatinska	10,7	12,0	11,5	12,8	12,2
Istarska	4,9	7,8	6,3	6,0	6,6
Dubrovačko-neretvanska	2,9	3,7	2,6	3,3	3,2
5 najvećih županija u % od ukupnog	51,0	48,5	55,1	54,7	55,1

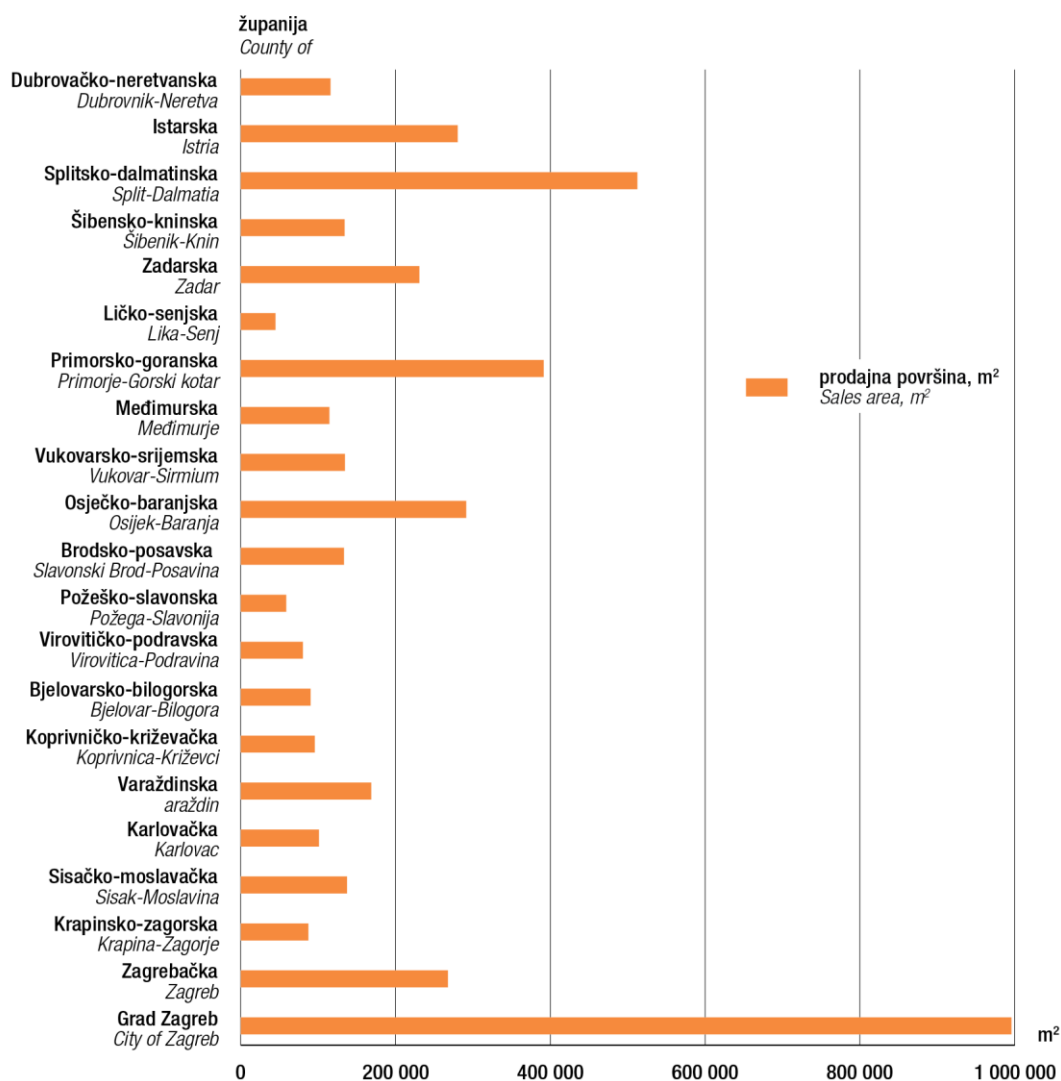
Izvor: DZS (2014): Prodajni kapaciteti u trgovini na malo, dostupno na:

<https://www.dzs.hr/pristupljeno 1.9.2020.>

Podaci iz tablice 4 pokazuju kako je u kontinentalnoj Hrvatskoj 66,9% ukupnog stanovništva, a u Jadranskoj Hrvatskoj upola manje, odnosno 33,1% od ukupnog stanovništva Republike Hrvatske. Nadalje, u ukupnom postotku, prodavaonica u kontinentalnoj Hrvatskoj ima 57,7%, što zauzima 61,7% ukupne prodajne površine. U Jadranskoj Hrvatskoj prodavaonica ima 42,3%, što zauzima 38,3% ukupne prodajne površine. Što se tiče zaposlenosti u trgovini na malo, na području kontinentalne Hrvatske zaposleno je 60% zaposlenika, dok je u Jadranskoj Hrvatskoj zaposleno njih 40% od ukupnog postotka. Od ukupnog prometa trgovina na malo, s uključenim PDV-om, u kontinentalnoj Hrvatskoj on iznosi 51%, što je 2% više u odnosu na Jadransku Hrvatsku. Grad Zagreb prednjači u kontinentalnoj Hrvatskoj i to sa 17,4% prodavaonica čiji je promet 22,2% ukupnog prometa, te 22,1% zaposlenika u odnosu na ukupan broj zaposlenika u trgovinama na malo. S druge strane, u Jadranskoj Hrvatskoj prednjači Splitsko-dalmatinska županija sa 12% prodavaonica od ukupnog postotka. Promet od trgovine na malo iznosi 12,2%, a zaposleno je 12,8% od ukupnog postotka zaposlenika u trgovini na malo. Sukladno navedenim podacima, kontinentalna Hrvatska razvijenija je u odnosu na Jadransku Hrvatsku.

Slika 1. Prodajne površine u trgovini na malo po županijama u 2014.

G-1. PRODAJNA POVRŠINA U TRGOVINI NA MALO PO ŽUPANIJAMA, U 2014.
SALES AREA IN RETAIL TRADE BY COUNTIES, 2014

Izvor: DZS (2014): Prodajni kapaciteti u trgovini na malo, dostupno na:

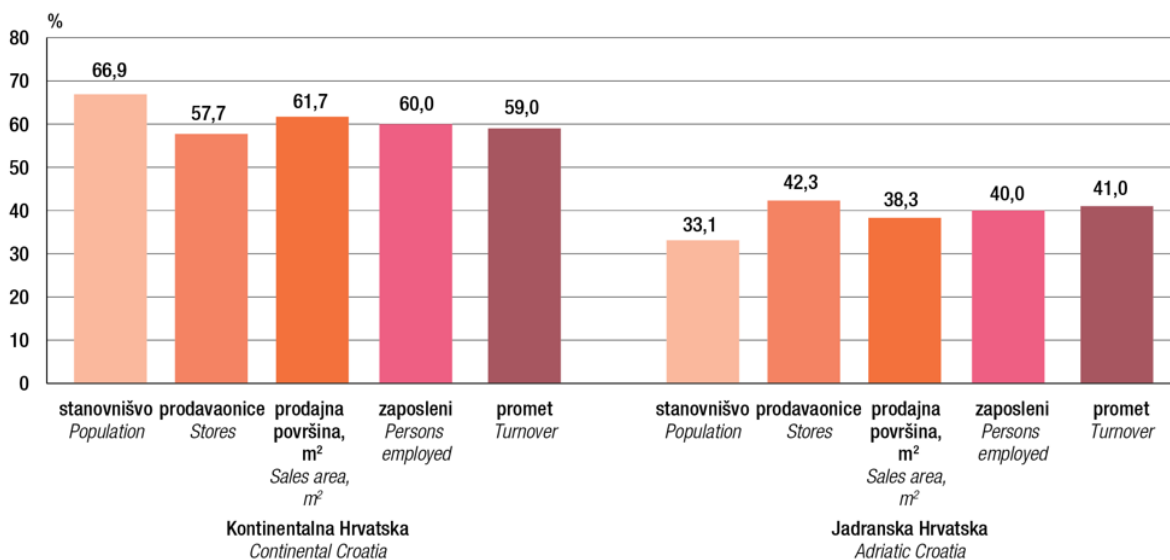
<https://www.dzs.hr/> pristupljeno 1.9.2020.

„Na slici 1 prikazana je prodajna površina u trgovini na malo po županijama. Pri tome Prodajna površina jest površina (u m²) poda prostorije u kojoj se obavlja prodaja robe uključujući zatvoreni izložbeni prostor (izlog), odnosno:

- ukupna površina na koju kupci imaju pristup, uključujući kabine za probu
- prostor za blagajnu i površina prozora
- prostor iza blagajne kojim se koristi prodajno osoblje.

Na slici je vidljivo kako najviše prodavaonica ima u gradu Zagrebu što je i za očekivati s obzirom na broj stanovnika i površinu samoga grada. Nakon nje, ponovno sličnom logikom slijedi Splitsko-dalmatinska županija te Primorsko-goranska.“

Slika 2. Struktura stanovništva i maloprodajnih kapaciteta u 2014.

Izvor: DZS (2014): Prodajni kapaciteti u trgovini na malo, dostupno na:

<https://www.dzs.hr/> pristupljeno 1.9.2020.

Na slici 2 prikazana je usporedba na temelju Kontinentalne Hrvatske i Jadranske Hrvatske na temelju broja stanovništva, prodavaonica, prodajne površine, zaposlenih i prometa. U kontinentalnoj Hrvatskoj svakako su vrijednosti u svim poljima veće – više je stanovnika zbog čega ima više i prodavaonica te prodajne površine, a i broj zaposlenih je visok s obzirom na ukupan broj stanovnika. S druge strane, u jadranskoj Hrvatskoj ima više zaposlenih nego što je stanovništva što bi se moglo obrazložiti sezonskim radnicima koji u tom području nemaju prebivalište nego zbog posla putuju u taj dio države raditi što je zapravo i rješavanje problema nezaposlenosti u nekim drugim područjima.

4.3. Politike za ublažavanje posljedica ruralne depopulacije

Od 1962. zajednička poljoprivredna politika (ZPP) uspješno ispunjava svoj prvotni cilj pružanja potpore dohotku poljoprivrednicima kako bi se europskim građanima zajamčila ponuda kvalitetne, sigurne i cjenovno pristupačne hrane. Prilagodljivost ZPP-a tijekom tog razdoblja osigurala je njegovu trajnu relevantnost. Svijet se brzo mijenja, a tako i izazovi s kojima se suočavaju poljoprivrednici i društvo u cjelini. Klimatske promjene, nestabilnost

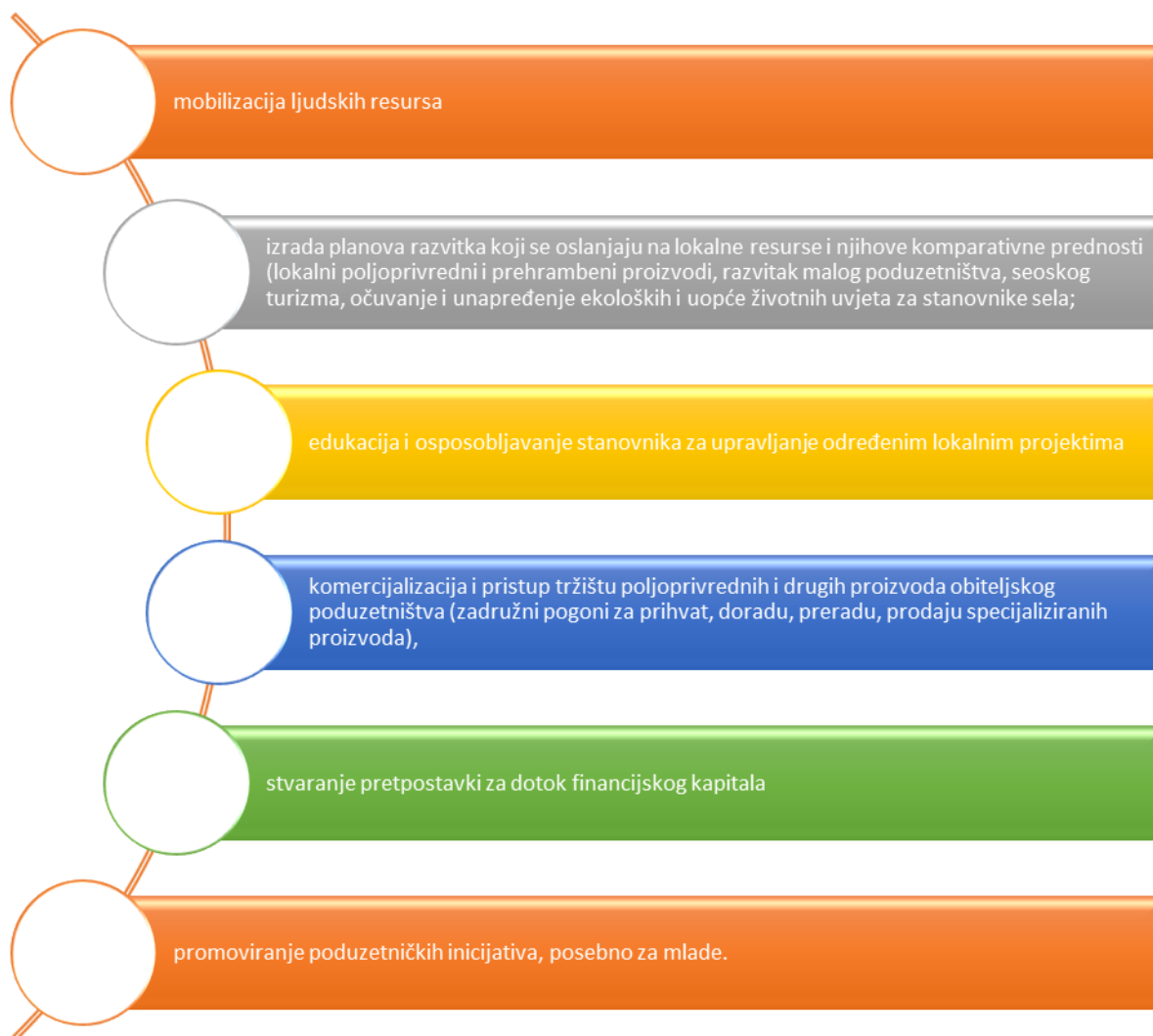
cijena, nesigurna politička i gospodarska situacija, ruralna depopulacija i sve veća važnost globalne trgovine: poljoprivrednici se neprestano prilagođavaju promjenjivim okolnostima, stoga je zadatak zakonodavaca osigurati poljoprivrednicima odgovarajuću potporu utemeljenu na jasnim i pojednostavnjenim pravilima u srednjoročnom i dugoročnom razdoblju (Europska komisija, 2018).

ZPP predvodi prijelaz na održiviju poljoprivredu. Njegova je zadaća ojačati otpornost poljoprivrednog sektora i poduprijeti dohodak i održivost poljoprivrednika, osigurati da poljoprivreda u cijelosti ispunji svoju ulogu u pogledu okolišnih i klimatskih izazova te u potpunosti prihvatiti digitalne inovacije koje olakšavaju poslovanje poljoprivrednicima, smanjuju administrativno opterećenje i podržavaju generacijsku obnovu. U ruralnim područjima živi više od 50 % stanovništva EU-a te je stoga važno osigurati da ta područja ostanu atraktivna, dinamična i održiva te da na njima budu zajamčena kvalitetna radna mjesta, gospodarski rast i pristup kvalitetnoj infrastrukturi, mobilnosti i osnovnim uslugama. Poljoprivreda je ključna za mnoge ruralne zajednice, jednako kao i ZPP putem svoje potpore poljoprivrednicima i ruralnim zajednicama (Europska komisija, 2018).

Pojednostavljenjem ruralnog razvoja, pri čemu će opći ciljevi biti utvrđeni na razini EU-a, a države članice će imati veću fleksibilnost da djelovanja prilagode svojim specifičnim potrebama, osigurat će se da potpora ruralnom razvoju ostane djelotvorna u cijelom EU-u. Povećanje stope sufinanciranja državama članicama omogućit će da zadrže ambicioznu razinu ulaganja u ruralnim područjima. Stoga će buduće financiranje ruralnog razvoja biti usmjereno na ona područja u kojima može donijeti stvarnu dodanu vrijednost, a to je razvoj lokalnog, ruralnog i poljoprivrednoga gospodarstva, čime će se druga sredstva EU-a moći usmjeriti na velike infrastrukturne projekte, uključujući širokopojasne mreže. Jedan od ključnih elemenata buduće politike ruralnog razvoja bit će promicanje razvoja pametnih sela u ruralnim područjima uz poboljšanje lokalne infrastrukture (Europska komisija, 2018).

„U izradi vlastite strategije ruralnog razvitka Hrvatska može koristiti različita europska iskustva, koja pojedine europske zemlje primjenjuju u okviru potpora Europske unije putem programa kojima se objedinjavaju razvojne aktivnosti u ukupnom seoskom gospodarstvu. Ti programi se ostvaruju putem institucija (agencija), a sredstva potpore osiguravaju se za široki spektar aktivnosti na lokalnoj razini (Mataga, Župančić; 2003).

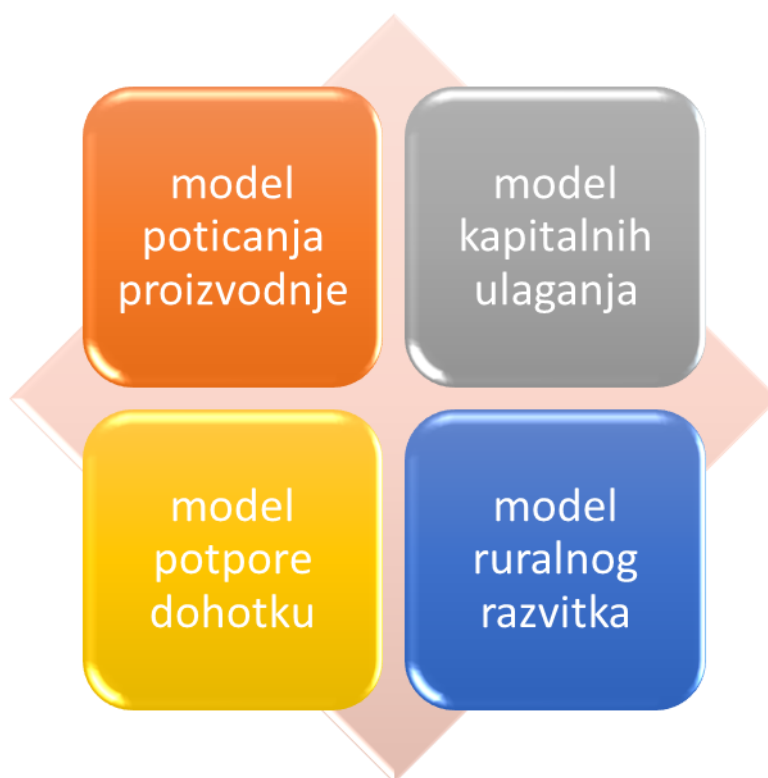
Slika 3. Razvojne aktivnosti

Izrada autorice prema: Mataga, Župančić; 2003.

„Jedan od temeljnih dokumenata reforme u Hrvatskoj jest Zakon o državnoj potpori u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu (NN 87/02), kojeg je u srpnju 2002. godine usvojio Hrvatski sabor. Sustav potpore predviđa četiri modela:“

Slika 4. Četiri modela potpore poljoprivredi, ribarstvu, šumarstvu i ruralnim područjima

Izrada autorice prema: Mataga, Župančić; 2003.

Sve vrste potpora predviđene su za poboljšanje uvjeta i života na selu. Udruživanjem sredstava iz proračuna lakše se dolazi do tog cilja. „Zvijezda vodilja“ do tog cilja bi trebao bi biti ugled na uspješne zemlje Europske unije.

S obzirom na temu rada ono što je u fokusu jest model ruralnog razvitka. Ovaj model potpore sadrži tri programa:

Slika 5. Tri programa modela ruralnog razvitka

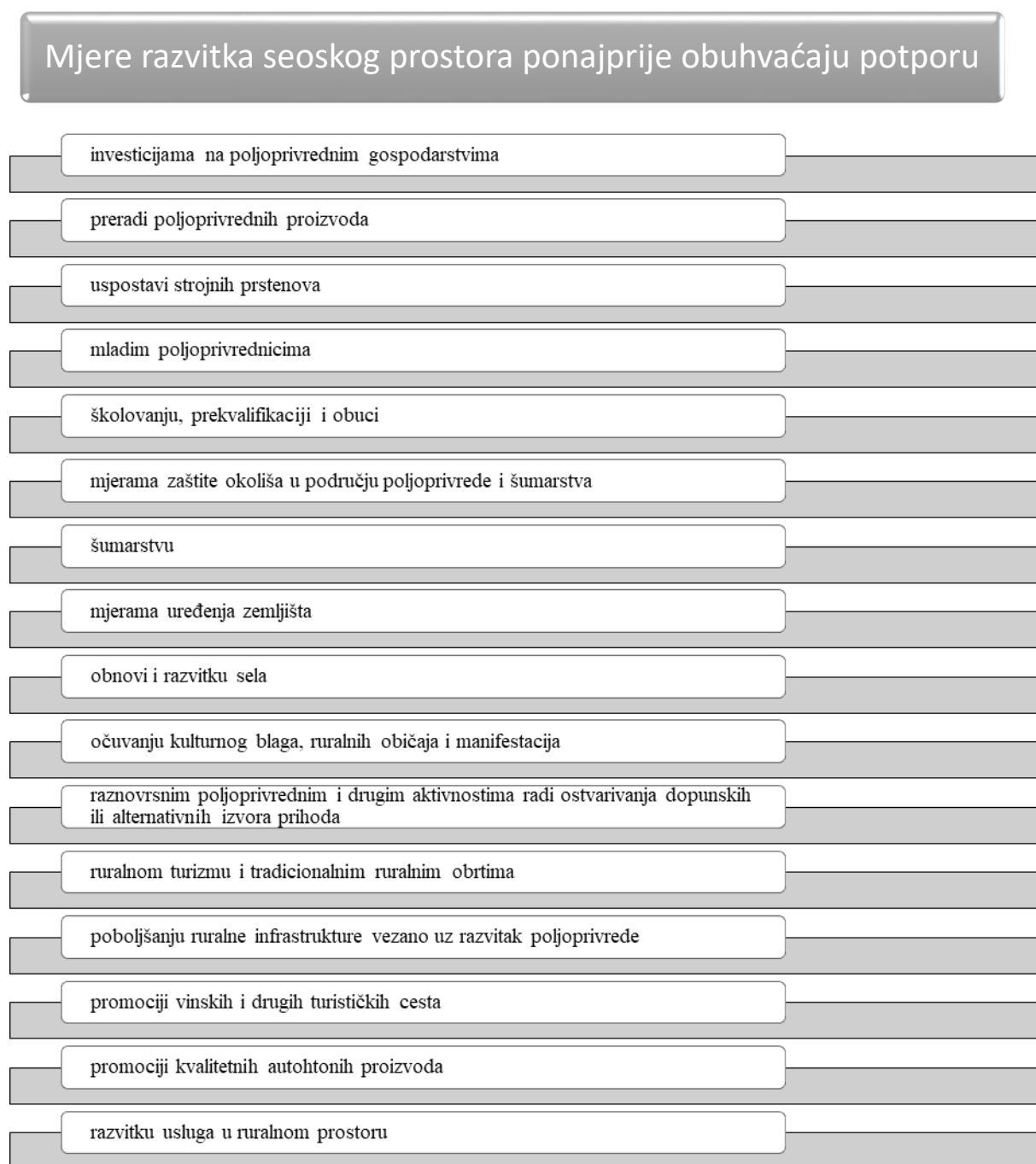

Izrada autorice prema: Mataga, Župančić; 2003.

Model je predviđen u tri programa razvitka ruralnog prostora od njegova sadržaja odnosno njegove društvene i prirodne privlačnosti, infrastrukture, prometne povezanosti pa sve do ponude samog prostora, također očuvanje životinjskog i biološkog svijeta karakterizira određeni prostor, očuvan krajolik i ambijent podižu sliku prostora na više razine, naposljetku marketing je postao jedna od najbitnijih elemenata suvremenog svijeta on u mnogim slučajevima proizvodi proizvod, prodaje ga te integrira i privlači kupce. Pa tako bolje pripremljen marketinški poljoprivredni proizvod lakše se bori s konkurencijom.

Ako govorimo o razvitku seoskog prostora program se sastoji od raznovrsnih vrsta potpora potrebnih za provođenje:

Slika 6. Potpore za razvitak seoskog prostora

Izrada autorice prema: Mataga, Župančić, 2003.

Za uspješno provođenje razvitka potrebno je uložiti dovoljno truda u svaku komponentu potpore, jer jedna komponenta vuče drugu dok zajedno mogu pridonijeti procvatu ruralnih prostora.

Nacionalni program za poljoprivredu i seoska područja donosi program razvitka seoskog prostora. Donosi ga Vlada Republike Hrvatske na prijedlog ministra uz mišljenja ostalih ministarstava.

Prema Hrvatskom zadružnom savezu postoji nekoliko objašnjenja (Hrvatski zadružni savez, 2003):

1. Integralni ruralni razvitak u suvremenoj teoriji i praksi obuhvaća osim gospodarskog i socijalno-kulturni napredak sela kao i zajednice prisutne na tom području vodeći računa o očuvanju prirode. Promjene u ekonomskim strukturama, veća ponuda i jednostavniji pronalazak radnog mjesta iz različitih kategorija smanjio bi tzv. „odljev mozgova“ ruralnih sredina. Na taj način oživjela bi seoska socijalna struktura, odnosno smanjila bi se razlika u životu na selu i onoga na gradu.
2. Osnivanjem Centra za ruralni razvitak provela bi se potrebna znanstvena istraživanja o poljoprivredi i drugim djelatnostima. Riješila bi pitanja prostornog plana i razmještaja seoskog područja, uz to takva institucija bi mogla iskoristiti poticaje države, usmjeriti ih u poduzetništvo te uz stručnu i financijsku podršku nevladine organizacije i inozemstva, uskladiti ih shodno domaćim planovima i potrebama.
3. Centar bi služio kao koordinator, povezujući djelatnosti istraživanja, izrade konkretnog plana za pojedino područje. Bio bi spona između domaće i međunarodne nevladine organizacije. Nadalje, služio bi i kao poveznica međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija koje surađuju svladom i tijelom lokalne koje djeluju na području razvoja ruralnih sredina. Centar bi se vodio kao posebna ustanovaprema odredbi iz Zakona o ustanovama (NN br. 76/93).
4. Strategija ruralnog razvoja potrebna je na razini države, dok na razini regije potrebno je izraditi operativne planove. Potreba za ujedinjenjem sektorskog trošenja sredstava na razini države potrebnih za različite programe ruralnog razvoja i to osnivanjem Fonda za ruralni i regionalni razvoj kao u ostalim zemljama Europske unije.

Neke mjere koje su poduzete za poticanje trgovine u ruralnim područjima podržane su izgradnjom marketinških i distribucijskih mreža između neposredne trgovine, poljoprivrednika i potrošača, kao i trajnim mjerama i fiskalnim i administrativnim prednostima za promicanje prisutnosti takve trgovine u sela.

Također je naglašeno da trgovinu treba podržati koordiniranim političkim opredjeljenjem svih uprava, jer bi to značilo "otvaranje mogućnosti za razvoj" i privlačenje većeg broja poduzetništva i komercijalnih aktivnosti u ruralnim područjima, što bi konačno rezultiralo povećanjem broja stanovništva.

Deeskalacija je dovela do ponovnog otvaranja komercijalnih aktivnosti u ruralnim područjima agilnijom brzinom nego u srednjim općinama, gradovima te urbanim i gradskim područjima, ali problemi koji su već bili prisutni u tim gradovima još uvijek postoje (Interreg Europe, 2020).

4.4. Imigracija kao rješenje?

„EGSO (Europski gospodarski i socijalni odbor) smatra da imigracija pozitivno utječe na rast stanovništva i radne snage. Ako prirodni rast stanovništva postane negativan, imigracija bi mogla pomoći u održavanju postojanosti ukupnog broja stanovnika i radne snage. Doduše, imigracija nije konačno rješenje za svladavanje posljedica demografskog starenja u Europi. Međutim, mogla bi biti rješenje iza nedostatak radne snage i vještina koji nije povezan s demografskim procesima“ (Trantina, 2018).

„Migracijom se mogu se popuniti slobodna radna mjesta i osigurati vještine koje nedostaju te se može održati gospodarski rast i pružanje usluga sve starijem stanovništvu kad na lokalnoj razini nema dovoljno mladih ljudi. Manjak sredstava za mirovine može se prevladati uz pomoć doprinosa novih mladih radnika migranta. Imigranti donose energiju i inovacije. Kulturna i etnička raznolikost obogaćuju zemlje domaćine. Moguć je oporavak područja s visokom stopom depopulacije, a to obuhvaća mogućnost preobrazbe škola. Zemlje podrijetla imaju koristi od novčanih doznaka (sredstva koja migranti šalju kući), koje nadmašuju inozemnu pomoć. Migranti koji se vraćaju sa sobom donose uštedevinu, vještine i međunarodne kontakte“ (Trantina, 2018).

Ako govorimo o potencijalima pridošlica radne snage iz trećih zemalja mogu se podijeliti na zemlje domaćina i na zemlje podrijetla:

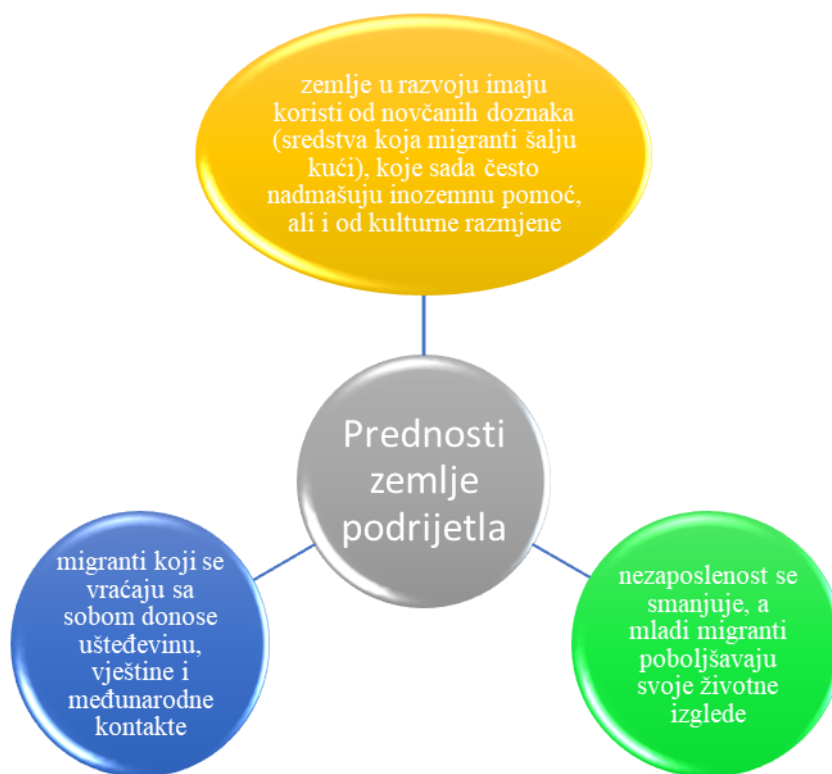
Slika 7. Prednosti zemlje domaćina

Izrada autorice prema: Trantina (2018.)

Prednosti za zemlje domaćina su inovacije koje imigranti donose sa sobom, obogaćivanje zemlje sa različitim etikom i kulturom, popunjavanje slobodnih radnih mjesta, imigranti također plaćaju porez, a postoji mogućnost oporavka onih mjesta sa velikom razinom depopulacije.

Slika 8. Prednosti zemlje podrijetla

Izrada autorice prema: Trantina, (2018.)

Što se tiče zemlje podrijetla smanjuje se nezaposlenost, migranti povratnici sa sobom donose uštedevine, vještine isto kao i međunarodne kontakte, novčane doznake često prevaljuju inozemne pomoći.

„Prema podacima studije Instituta za tržišno gospodarstvo, koju je naručio EGSO i koja je objavljena 24. srpnja 2018., europsko gospodarstvo općenito svake godine gubi više od 5% produktivnosti zbog neusklađenosti između vještina radnika i potreba tržišta rada. Studija je pokazala da to predstavlja gubitak od 80 eurocenta za svaki satrada. Najviše su pogođena zanimanja u sektoru informacijske tehnologije i komunikacija, liječnici i, općenito, područja znanosti, tehnologije i inženjerstva. Taj fenomen također zahvaća učitelje, medicinske sestre i primalje. Autori tvrde da se taj trend pogoršava zbog demografskog pada i razvoja tehnologije. Problem manjka vještina mogao bi se djelomično riješiti migracijom radne snage“ (Trantina, 2018).

Sve veća migracija ljudi u grad prisutna je u ruralnom, planinskom i otočnom području. Gubitak stanovništva dovodi do silazne gospodarske i socijalne putanje. Manje ljudi, manji optjecaj novca koji protječe u tom području što se posljedično odražava na održavanje poduzeća. Na primjeru određenih zemalja u Europskoj uniji, kao što su Bradenburg ili Irska

vidimo da se problem depopulacije otklanja useljavanjem migranta. Migranti spremnije prihvaćaju ponuđene poslove i nadnice od lokalnog stanovništva na taj način sektor poljoprivrede Sjeverne Irske je spašen na temelju pridošle radne snage.

„Pridošlice mogu pomoći lokalnom gospodarstvu zadovoljavanjem često velike potražnje za radnom snagom u poljoprivredi ili skrbi, otvaranjem trgovina i restorana ili plaćanjem lokalnih poreza koji pomažu u održavanju lokalnih usluga. Međutim opseg ovih doprinosa presudno ovisi o društveno-ekonomskom i političkom kontekstu na njihovim novim mjestima.“ (Čipin et al., 2020).

5. ZAKLJUČAK

Program Ujedinjenih naroda za razvoj pomaže Republici Hrvatskoj u razvitku ruralnog područja još od davne 1996. godine. U svojim začetima pomoć je bila usmjerena na ratom uništene zajednice, no uskoro se šire i na ostale segmente. Dolaze na hrvatsko područje gdje se suočavaju s izrazitom depopulacijom, slabom malom poljoprivredom, s malim šansama za otvaranjem novih radnih mjesta, isto kao i lošom ruralnom infrastrukturu. Pridruženje Hrvatske Europskoj uniji 2013. godine nudi joj priliku da se riješe neka pitanja povezana s ruralnim gospodarstvom. Prva promjena koja slijedi jest preobrazba sustava direktnih potpora poljoprivrednicima, uz to korekcija tržišne intervencije s kojom se postupno otklanja onaj element koji degradira tržišna natjecanja. Drugo pruža se financijska pomoć manjen poljoprivrednom gospodarstvu na način da se i oni priključe tržišnom gospodarstvu. Naposljetku, urađene su platforme koje okupljaju poljoprivrednike, nevladine organizacije, poslovne aktere, javni sektor, organizacije kao produkt nastaju brojne inovativnosti lokalne zajednice.

Gubitak stanovništva u ruralnom, otočnom i planinskom području dovodi do silazne gospodarske i socijalne putanje te migracijom u gradove kao konačnim ishodom. S manjim brojem stanovništva smanjuje se i potrošnja novca unutar tog područja, proporcionalno s tim mijenja se održavanje lokalnih poduzeća, trgovinski sektor, prometna povezanost, infrastruktura. Imigracijom bi se taj problem mogao pokušati riješiti. Prema Zakonu o državnoj potpori u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu u Hrvatskoj koji je temeljni reformni dokument usvojen je od strane Hrvatskog sabora 2003. godine također bi se taj problem mogao ublažiti. Program se sastoji od četirivrsti potpora ona u proizvodnji, dohodak kapitalno ulaganje kao i poticanje razvoja ruralnog prostora.

Novonastala kriza s koronavirusom mijenja način razmišljanja potrošača, koji vide sigurniju konzumaciju lokalnih proizvoda i udaljavanje od velikih komercijalnih područja.

LITERATURA

1. Akrap, A. (2019.) Stanovništvo u Hrvatskoj [Elektronička građa] : Čimbenici silaznih trendova, *Obnovljeni život*, str. 335-349 dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/221832>, pristupljeno 6.5.2020.
2. Akrap, A.(2004.) Zapošljavanje u inozemstvu i prirodna depopulacija seoskih naselja, *Društvena istraživanja*, str. 675-699.
3. Cifrić, I. (2016.) Ruralna kultura i ruralni razvoj u kulturnoj perspektivi. U: Šundalić, A., Zmaić, K., Sudarić, T., Pavić, Ž. (ur.) Sociokulturno nasljeđe i gospodarski razvoj. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Globalizacija i regionalni identitet Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Poljoprivredni fakultet u Osijeku, Odjel za kulturologiju i Ekonomski fakultet u Osijeku
4. Čipin, I., Klusener, S., Recano, J., Ulceluse, M.(2020.): A Long-Term Vision for the Development of Rural Areas in Europe, Population and Policy Brief, No27, September 2020. Dostupno na: <https://population-europe.eu/policy-brief/long-term-vision-development-rural-areas-europe> pristupljeno: 10.09.2020.
5. Ekonomski institut, (2020.) Sektorske analize, dostupno na: <https://www.eizg.hr/publikacije/serijske-publikacije/sektorske-analize/616> pristupljeno: 02.09.2020.
6. Europska komisija (2018.) dostupno na: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries_hr pristupljeno 01.09.2020.
7. Europski fondovi (2013.) dostupno na: <https://strukturnifondovi.hr/eu-fondovi/> pristupljeno 01.09.2020.
8. Iizumi, T., Ramankutty, N. (2015.): Global food security How do weather and climate influence cropping area and intensity?, Volume 4, ožujak, str. 46.-50. dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211912414000583> pristupljeno: 08.09.2020.
9. Klempić Bogadi, S., Podgorelec, S., Šabijan, M. (2015) Hrvatsko selo na početku 21. stoljeća – studija slučaja općina Gornja Rijeka, *Sociologija i prostor*, 53, 2; 139-161
10. Hrvatski zadružni savez Zagreb (2003.) dostupno na: http://www.hzs.hr/p_projekti.htm pristupljeno 15.09.2020.
11. Interreg Europe (2020.) More rural trade to prevent depopulation, 2020. Dostupno na: <https://www.interregeurope.eu/sarure/news/news-article/9070/more-rural-trade-to-prevent-depopulation/> pristupljeno: 02.09.2020.

12. Mataga Ž., Zupančić M. (2003.) Projekt organizacije sustava za ruralni razvoj (prijedlog), Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu
13. Mitrović, R., Lj., Đorđević B., D. (2002.) Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu, Punta, Niš
14. Narodne novine(2002.) Hrvatski sabor: Strategija poljoprivrede i ribarstva Republike Hrvatske, NN 89/2002 (25.7.2002.), dostupno na:https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2002_07_89_1471.html pristupljeno:01.09.2020.
15. Narodne novine (2017.) Hrvatski sabor: Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske, NN 153/12 i65/17 (13.10.2017.), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_10_106_2423.html pristupljeno (15.09.2020.)
16. Nejašmić, I., (1991.) Depopulacija u Hrvatskoj- stanje, korijeni, izgledi, Globus, Zagreb, 1991.
17. Oliveira-Roca, M.(1991.)Moguća revitalizacija sociodemografski depresivnih područjaHrvatske, *Sociologija sela*, str. 11-24
18. Pokos, N. (2002.) Metodologija izdvajanja seoskog stanovništva, njegov raspored i popisne promjene 1953.-2001.. U: Štambuk, M., Rogić, I., Mišetić, A. (ur.) Prostor iza. Kako modernizacija mijenja hrvatsko selo. Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 32-56
19. Puljiz, V. (1993.)Ljudski faktor i ruralni razvitak Hrvatske,*Sociologija sela*,str. 11-16
20. Proračun EU-a: zajednička poljoprivrednapolitika nakon 2020., Bruxelles, 2018.,dostupno na:
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/MEMO_18_3974?fbclid=IwAR3JYRxyK2qtuanyPzBdq6o7Nepih6OoGbmcdWqibFZ5Qi-IpL0MUUsDNn7cpristupljeno: 19.07.2020
21. Štambuk, M. (1991.)Društvene mijene ruralnog prostora Hrvatske, *Sociologija sela*, str. 1-10
22. Šundalić, A. (2016.) Sociokulturno nasljeđe i gospodarski razvoj, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Osijek
23. Trantina, P. (2019.) Mišljenje Europskog gospodarskog i socijalnog odbora o troškovima „ne-imigracije” i neintegracije (samoinicijativno mišljenje) (2019/C 110/01), Službeni list Europske unije, 2019. dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52018IE2459&from=ES&fbclid=IwAR0_gf8_QO2D19Ayjp0Kv5me6PVw5yKWypIGPLGA5aPQrciQRrjJKHE2vew

24. Živić, D. (2003.) Neka obilježja diferenciranog demografskog razvoja urbanih i ruralnih naselja, područja Istočne Hrvatske, *Migracijske i etničke teme*, str. 71-95.
25. Wertheimer-Baletić, A. (2003.) Razvoj stanovništva Hrvatske - reprodukcije odrednice, *Zbornik Radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, god. 21. sv. 2, str. 29-47

POPIS SLIKA

Slika 1. Prodajne površine u trgovini na malo po županijama u 2014. 20

Slika 2. Struktura stanovništva i maloprodajnih kapaciteta u 2014.	21
Slika 3. Razvojne aktivnosti.....	23
Slika 4. Četiri modela potpore poljoprivredi, ribarstvu, šumarstvu i ruralnim područjima.....	24
Slika 5. Tri programa modela ruralnog razvitka	25
Slika 6. Potpore za razvitak seoskog prostora.....	26
Slika 7. Prednosti zemlje domaćina	29
Slika 8. Prednosti zemlje podrijetla.....	30

POPIS TABLICA

Tablica 1. Kretanje ukupnog, gradskog i seoskog stanovništva Istočne Hrvatske u razdoblju 1953.-2001.....	4
Tablica 2. Prirodno kretanje stanovništva u Hrvatskoj od 1991.-2018.....	14
Tablica 3. Podaci o maloprodaji u prodavaonicama u Hrvatskoj od 1976.-2014.	17
Tablica 4. Struktura stanovništva i prodajnih kapaciteta prodavaonica u Republici Hrvatskoj, prema NKPJS-u 2012.2.razina i po županijama u 2014.	18

Životopis autorice

Nikol Mustać rođena je 30. studenog 1995. godine u Zadru. Osnovnu školu završava u Privlaci, gdje se pored osnovne nastave bavi različitim aktivnostima poput plesa, karatea, pjevačkoga zbora. Svoje školovanje nastavlja u Zadru gdje pohađa Gimnaziju Vladimira Nazora. Nakon završene srednje škole seli se u Zagreb i tamo upisuje Ekonomski fakultet, studij Poslovne ekonomije. Tijekom studija radila je studentski u firmi Telum turizam d.o.o., a pored toga svako je ljeto vodila agenciju za apartmane svojih roditelja. Nakon završene treće godine studija upisuje smjer Trgovina i međunarodno poslovanje.

Pri kraju svog studija autorica uz znanje engleskog i njemačkog jezika upisuje tečaj francuskog jezika.

